

І. М. ФЕЦКО
(Львів, Україна)

ОСОБЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ ТЕРМІНІВ МУЗЕЙНОЇ СФЕРИ

Проаналізовано історію походження термінів музей та музеологія, досліджено зміст і значення понять “музей”, “музеєзнавство”, “музеологія” та їхні взаємозв’язки; прокоментовано особливості розмежування термінів *музейний предмет* та *експонат*.

Ключові слова: термінологія музеєзнавства, музеологія, українська мова.

Сучасна практика та світовий досвід свідчать, що занепад культури, байдужість до духовного національного розвитку, неповага до культурної спадщини призводять до фатальних утрат у всіх царинах суспільного життя — економічній, соціальній та політичній. Вагоме місце у збереженні й дослідженні культурної спадщини займають музеї, що є втіленням духовних устремлень культури, її минулого і сьогодення.

Сучасний етап розвитку наукового знання характеризується пильною увагою до проблем термінології. Удосконалення професійної мови є однією з найактуальніших проблем музейної науки. Тенденція до утворення власної системи назв і понять музейництва, а особливо впровадження нових термінів, є доказом того, що музеологія ще знаходиться в стані розвитку [6, с. 3].

Незважаючи на підвищений інтерес мовознавців до вивчення лексичного складу української літературної мови, українська музейна термінологія лише нещодавно потрапила до поля зору філологів і стала предметом лінгвістичних досліджень. Сучасних праць із вивчення музейної термінології небагато. Вони переважно пов’язані з питанням синонімії, квазісинонімії, неправильного вживання термінів. Цим проблемам присвячені статті Р. Микульчика та П. Слободяна “Проблеми укладання словника-довідника термінології музейної справи” [8], “Словник-довідник з термінології музейної справи” [9], О. Перелигіної “До проблеми вживання терміна *експонат* у музеєзнавчій літературі” [11].

Актуальність статті визначається тим, що різнобічне вивчення термінів музейництва важливо, перш за все, для розвитку загальної теоретичної моделі функціонування мови та специфіки вживання її лексичного запасу.

Загальною метою статті є дослідження історії походження окремих слів-термінів музейної сфери та особливості їхнього значення й функціонування на сучасному етапі розвитку мови.

Музеєзнавці в науковому обігу активно послуговуються поняттям “музей”. Термін на позначення цього поняття запозичено з грецької мови й означає “святилище муз, богинь поезії, мистецтв і науки, дочок покровительки пам’яті Мнемосіни”. При одному з перших Мусейонів, зведеному в елліністичну епоху в Александрії єгипетській, діяла знаменита бібліотека. Проте безпосереднім прикладом сховища цінних пам’яток були давньогрецькі “пінакотеки”, влаштовані у Дельфах, Коринфі, на Афіньському

Акрополі та в інших священних містах Еллади. В епоху середньовіччя скарбниціями творів сакрального мистецтва та реліквій стають ризниці при соборах і монастирях. Відомо, що багатими зібраннями церковних рукописів і старожитностей славилися українські храми ще з княжих часів [2, с. 9].

Перші музеї в Україні виникли на початку XIX ст. завдяки археологічним розкопкам скіфських могильників та причорноморських міст античності. Великий музей з унікальними ранньохристиянськими іконами VI–VII ст., вивезеними з Палестини, створюють при Київській духовній академії. Справою загальнонаціонального значення стало відкриття у 1899 р. Міського музею в Києві (тепер Національний художній музей України) [2, с. 10].

Сьогодні зміст поняття “музей” змінився й розширився.

У Статті 1 Закону України “Про музеї і музейну справу” від 29 червня 1995 р. за № 249 / 95-ВР, що регулює суспільні відносини в галузі музейної справи, наведено основні терміни музейної сфери.

Музей, відповідно до Закону України, це – “науково-дослідний та культурно-освітній заклад, створений для вивчення, збереження, використання та популяризації музейних предметів та музейних колекцій з науковою та освітньою метою, залучення громадян до надбань національної та світової культурної спадщини” [5]. Міжнародна рада музеїв (ICOM) пропонує таке визначення поняття “музей” – “неприбуткова постійно діюча інституція, яка служить суспільству та його розвитку, і для цього збирає, зберігає, досліджує, популяризує та експонує матеріальну і нематеріальну спадщину людства, а також об’єкти довкілля, з метою вивчення, навчання та для естетичного задоволення” [1, с. 16].

Діяльність музеїв вивчає музейна справа – спеціальний вид культурно-освітньої та суспільної діяльності, що включає комплектування, зберігання, охорону й використання музеями культурних цінностей та об’єктів культурної спадщини України, в тому числі їх консервацію, реставрацію, музеєфікацію, наукове вивчення, експонування та популяризацію. Музеєзнавство, як вид наукової діяльності, значною мірою базується на музейній справі та може бути включене до її складу [16, с. 458].

Історія розвитку музеїв, теорія та методика музейної роботи становлять предмет дослідження особливої науки – музеєзнавства, або музеології. Музеєзнавство вивчає історію та закономірності розвитку музеїв, їхню внутрішню організацію, документування й зберігання колекцій, систему наукового комплектування музейних фондів, а також опрацювання методики побудови музейних експозицій, виставок, різних видів і форм науково-освітньої діяльності музеїв [14, с. 12]. Музеологія – наука, що формується на межі гуманітарного та соціального пізнання і вивчає закономірності генези та функціонування музею, його взаємодію з культурною і природною спадщиною, а також суспільством [7, с. 137].

У науці є різні погляди щодо термінів *музеєзнавство* і *музеологія*. Більшість дослідників вважає їх синонімами. Інші науковці визначають *музеєзнавство* як теорію музейної справи, а *музеологію* як філософське осмислення музею як соціокультурного феномену [6, с. 3].

Сам термін *музеологія* має давню історію. Перша публікація з теорії музейної справи з’явилась у Мюнхені у 1565 р. У 1727 р. К. Ф. Найкеліус видав

свою працю, яка у назві вже мала термін *музеологія*. У 1877 р. директор музею “Зелене склепіння” Й. Г. Т. Грессе започаткував у Дрездені періодичне видання “Журнал з музеології та антикварознавства, а також споріднених наук”, де він у 1883 р. опублікував працю “Музеологія як спеціальна дисципліна” і тим започаткував передмузеологічну фазу [6, с. 5].

Сьогодні поняття “музеологія” визначають по-різному. Прибічники так званого “інституційного підходу” (“соціальної музеології”, або інакше “екомузеології”) вважають, що предметом музеології як наукової дисципліни є музей як соціокультурний інститут та його функції – або вся музейна справа. Французький музеолог Ж. А. Рів’єр [12] визначає предметом музеології вивчення історії музеїв та їхньої ролі в суспільстві.

Опоненти цього підходу вважають, що музей не може бути предметом музеології, так само як педагогіка – це не наука про школу, а про освіту і виховання, або астрономія не є наукою про планетарії. Ці музеологи стоять на позиціях так званого “предметного підходу”, за яким предметом музеології є музейний предмет як феномен. Представник цього підходу німецький музеолог К. Шрайнер [17] визначає музеологію як науку про збирання, зберігання, вивчення і використання музейних об’єктів [6, с. 4].

Згідно із Законом України “Про музейну справу”, музейний предмет – “культурна цінність, якість або особливі ознаки якої роблять необхідним для суспільства її збереження, вивчення та публічне представлення” [5].

У 30-х рр. ХХ ст. досить активно розвиваються прикладні музеєзнавчі дослідження, в межах яких уточнюється термінологія. Саме в цей час розмежовують поняття експонату та музейного предмету.

Заслугує на увагу праця Г. Н. Серебреннікова “Організація та зміст науково-дослідної роботи музеїв” [15], яка мала на меті систематизувати накопичений теоретичний та практичний матеріал. Учений чітко розмежував поняття “музейний предмет” та “експонат”, в контексті його поглядів нового значення набув термін *музейна річ*, який Г. Н. Серебренніков не отожднював із музейною пам’яткою. “Матеріали”, тобто музейні пам’ятки, дослідник розподіляє на речові, документальні, ілюстративні. Терміном *експонат* науковець позначає як автентичні об’єкти, так і науково-допоміжний фонд (діорами, макети, панорами тощо) [13, с. 11–12].

У період 80-х рр. ХХ ст. – 10-х рр. ХХІ ст. велику увагу дослідники приділяють музейній пам’ятці та її місцю в системі історико-культурних цінностей [13, с. 14]. Дослідження цього поняття були пов’язані із вирішенням певних термінологічних проблем. Поняття музейної пам’ятки позначають такими термінами, як *музейна пам’ятка*, *музейний предмет* – *предмет музейного значення*, *музеалія*.

Своєрідну інтерпретацію термінів *музейний предмет* – *предмет музейного значення* запропонував Ю. А. Омельченко [10]. На думку вченого, перша підсистема музейництва в своєму розвитку пройшла шлях від періоду існування предметів музейного значення до музейних предметів. Отже, предмет музейного значення розглядають як первісну форму музейного предмета [13, с. 26].

Важливою термінологічною проблемою є співвідношення термінів *музейний предмет* – *предмет музейного значення* та *пам’ятка*. В. Ю. Дукельський звертає

увагу на неповний збіг термінів *музейний предмет* та *пам'ятка* [4, с. 100]. Предмети музейного значення не є “пам'ятками в повному значенні цього слова”, тому що саме в межах музейної практики їх використовують як пам'ятки. Разом з тим В. Ю. Дукельський розглядає музейний предмет як вилучений із попереднього середовища побутування (в тому числі місця зберігання та місцезнаходження). Таким місцем зберігання може бути, наприклад, архів, що містить документи Національного архівного фонду, бібліотека, яка зберігає стародруки, або приватна колекція історико-культурних цінностей. Тобто, цінні з історико-культурного погляду об'єкти можуть розглядати як рухомі пам'ятки не лише в контексті музейного зібрання. Тому термін *музейний предмет* розглядають як синонім терміна *музейна пам'ятка*, а терміном *предмет музейного значення* позначають рухомі пам'ятки, які мають бути зараховані до музейного зібрання [13, с. 27].

У зарубіжних країнах великого поширення набув термін *музеалія*, який ґрунтовно розроблений Ф. Вайдахером [3]. Дослідник зазначає, що “поняття з основою *музей* та у сполученнях із прикметником *музейний* стосуються суто конкретизації музеальності у формі музею. Тому сфера дії таких понять обмежена цією інституцією та періодом її існування. Із основою *музеальн-*, *музео-* та сполучення із прикметником *музеальний* утворюються терміни ширшого масштабу. Їхнє поняття виходить за межі конкретної інституції, охоплює також предмет філософського пізнання, що є в основі цих термінів, та його вияви відповідно до часу... [3, с. 50].

Отже, музеї мають багато особливостей і специфічних рис, які зумовлюють їхні наукові та культурно-освітні функції і споріднюють з відповідними закладами. По-перше, вони збирають, вивчають та експонують першоджерела, або оригінали. За цією ознакою музеї близькі до науково-дослідних установ, які також вивчають (у своїх аспектах) першоджерела. По-друге, музеї працюють над дуже різнорідними першоджерелами – використовують різноманітні колекції, пам'ятки матеріальної і духовної культури, а також рукописні й друковані документи, книги. Третьою особливістю музеїв є те, що вони використовують свої фонди для популяризації першоджерел – показу їх в експозиційних залах, на спеціальних виставках, за допомогою екскурсій, лекцій або інших видів інформування [2, с. 11–12].

Щоденно в цілому світі мільйони людей приходять у музеї, прагнучи розширити свої знання, зустрітися з прекрасним. Музейні експозиції розповідають про безліч важливих і цікавих речей мовою, яка не потребує перекладу. Музеї дають змогу побувати у давньому минулому, побачити сьогодення людства, цивілізаційні здобутки і навіть заглянути у майбутнє, а також мають шанс завжди бути тим місцем, де людина шукатиме відповіді на численні запитання свого минулого і теперішнього.

Специфіка підходу до досліджуваного матеріалу полягає в тому, що походження та особливості функціонування термінів музейної справи має не тільки культурологічні аспекти, а й лінгвістичні, що викликає безумовний інтерес.

Отже, проаналізувавши історію походження та функціонування окремих термінів музейництва, можна зробити такий висновок: ці терміни є у всіх

царинах музейної справи, номінують різноманітні поняття, у тому числі й ключові та займають вагоме місце в музейній термінології.

1. *Аартс Г.* Що таке музей? Музей: менеджмент і освітня діяльність. – Львів: “Літопис”, 2009. – С. 16–22.
2. *Горішевський П.* Основи музеєзнавства, маркетингу та рекламно-інформаційної діяльності музеїв. – Івано-Франківськ: Плай, 2005. – 64 с.
3. *Вайдакхер Ф.* Загальна музеологія. – Львів: “Літопис”, 2005. – 632 с.
4. *Дукельський В. Ю.* Памятники истории и культуры в системе музейной деятельности // Памятниковедение. Теория, методология, практика: Сб. науч. тр. – М.: НИИ культуры, 1986. – С. 98–107.
5. Закон України “Про музеї та музейну справу”: за станом на 28 лист. 2009 р. / Верховна Рада України. – Офіц. вид. – К.: Парлам. Вид-во, 2010.
6. *Климишин О. С.* Сучасні проблеми природничої музеології // Наукові записки державного природознавчого музею. – 2010. – Вип. 26. – С. 3–14.
7. *Маньковська Р.* Музеологія як наукова галузь: сучасний дискурс та проблема теоретичного інтегрування // Краєзнавство. – 2009. – № 3–4. – С. 136–144.
8. *Микутьчик Р.* Проблеми укладання словника-довідника термінології музейної справи // Українська наукова термінологія: Зб. матеріалів наук.-практ. конф. “Українська термінологія. Суспільні та гуманітарні науки”, Київ, 12 листопада 2010 р. – К.: Наук. думка, 2010. – № 3. – С. 183–190.
9. *Микутьчик Р., Слободяна П.* Словник-довідник з термінології музейної справи // Вісник Нац. ун-ту “Львівська політехніка”. Серія “Проблеми української термінології”. – 2010. – № 676. – С. 107–110.
10. *Омельченко Ю. А.* Предмет музейного значення на терені краєзнавства // Сьома Всеукраїнська наук. конф.: “Історичне краєзнавство в Україні: традиції і сучасність” (матеріали пленарного та секційних засідань). – К.: Рідний край, 1995. – С. 406–407.
11. *Перелігіна О.* До проблеми вживання терміна *експонат* у музеєзнавчій літературі // Музей XXI століття: актуальні проблеми сьогодення: Мат. наук.-практ. конф. до 115-ї річн. Львів. істор. музею. Львів, 12 жовт. 2008 р. / Ред. кол.: О. Роман та ін.; Львів. істор. музей – Львів: Новий час, 2008. – С. 82–88.
12. *Ривьер Ж. А.* Эволюционное определение экомuzeя // *Museum*. – 1985. – № 148. – С. 8–12.
13. *Руденко С. Б.* Музейна пам’ятка: соціокультурна сутність та місце в системі історико-культурних цінностей: Монографія. – К.: НАКККіМ, 2012. – 120 с.
14. *Рутинський М. Й.* Музеєзнавство: Навч. пос. – К.: Знання, 2008. – 428 с.
15. *Серебренников Г. Н.* Организация и содержание научно-исследовательской работы музеев. – М.: Просвещение, 1945. – 20 с.
16. *Стельмах І. Ф.* Громадські музеї з позицій музеєзнавства (на матеріалах музеїв АР Крим) // Сіверщина в історії України. – 2011. – Вип. 4. – С. 458–461.
17. *Шрайнер К.* Предмет исследования музееведения и происхождение дисциплины // Музееведение. Музеи мира: Сб. науч. тр. – М.: НИИ культуры, 1991. – С. 5–10.

I. M. Fetsko

TERMS OF THE MUSEUM SPHERE CONCEPTUAL APPARATUS: THE SPECIFICITY OF USE

The paper analyses the origin of the terms *museum* and *museology*. The sense and the meaning of the concepts “museum”, “museum studies”, “museology” as well as their interrelationship are studied; the specificity of delineating the terms *museum object* and *exhibit* is examined.

Key words: museum studies terminology, museology system of terms, the Ukrainian language.